

создать более адекватные условия для формирования навыков самоконтроля. Технология программы «Дэльфа-130» позволяет отобразить основные акустические компоненты речи на экране компьютера в виде доступных детям образов и ввести игровую стратегию деятельности. Применение этой программы способствовало повышению мотивации у детей, интереса к занятиям, позволило поддерживать работоспособность и продуктивность их деятельности на всём протяжении занятия. Данная программа расширила арсенал средств сурдопедагога, дополнила традиционно используемые средства, но не вытеснила их. На каждом этапе работы над произношением возможно было выбрать то средство, которое наиболее адекватно поставленной задаче и индивидуальным особенностям ребёнка.

Применение сурдо-логопедического тренажёра «Дэльфа-130» в качестве одного из дополнительных средств для формирования и коррекции произношения позволило осуществить целенаправленную коррекционную работу по предложенным выше направлениям в более короткий срок.

В связи с этим мы считаем необходимым и в дальнейшем применять сурдо-логопедический тренажёр как дополнительное средство для формирования и коррекции произношения у детей старшего дошкольного возраста с нарушениями слуха.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Королевская Т. К. «Видимая речь»: десять лет в России //Дефектология. – 1999. – №4.– С. 57-65
2. Королевская Т. К. Компьютерные интерактивные технологии и устная речь как средство коммуникации: достижения и поиски //Дефектология. – 1998. – №1.– С. 47-55
3. Сурдо-логопедический тренажёр для речевой реабилитации инвалидов по слуху «Дэльфа-130»: практическое руководство. – М.: Дэльфа, 2001.– 40 с. - С. 9-20.

УДК: 376-056.26-053.4

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЯ В РАНЬОМУ ТА ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Шеремет М.К.

доктор педагогічних наук, професор

Ряшенцева Д.М.

Інститут корекційної педагогіки та психології

В статті розглядається проблема порушення формування мовлення у дітей з тяжкими первинними вадами мовлення, зокрема, питання загального недорозвитку мовлення: таке мовленнєве порушення не є самостійним, а є складним симптомокомплексом.

В статті розглядається проблема порушення формування мовлення у дітей з тяжкими первинними порушеннями мовлення, питання загального недорозвитку мовлення: таке мовленнєве порушення не є самостійним, а є складним симптомокомплексом.

Article considers the problem formation of children speech disorders with severe primary disorders of speech, issues of general underdevelopment of speech is a violation of the speech is a complex symptom.

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення, симптомокомплекс, звукова сторона мовлення, лексика, комунікативні вміння, психомоторні та мовленнєві функції.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, симптомокомплекс, звуковая сторона речи, лексика, коммуникативные умения, психомоторные и речевые функции.

Key words: General breaches of speech, symptoms, connected speech, language, communication ability, speech function.

Питанню розвитку лексики дитини присвячена велика кількість досліджень, в яких даний процес висвітлюється у різноманітних аспектах: психофізіологічному, педагогічному, лінгвістичному, психолінгвістичному. Ранній етап формування мовлення, в тому числі й оволодіння словом, багатостороннє висвітлюється в роботах таких авторів, як О.М.Вінарська, Д.Б.Ельконін, М.І.Жинкін, М.М.Кольцова, А.М.Лебедінський, Ф.А.Сохін, Т.М.Ушакова, С.Н.Цейтлін.

1. На початковому етапі реакція на словниковий подразник проявляється у вигляді орієнтовного рефлексу (поворот голови, фіксація погляду). В подальшому на основі орієнтовного рефлексу формується так званий рефлекс другого порядку на словниковий подразник. У дитини розвивається наслідування, багаторазове повторення нового слова, що сприяє

посиленню слова як компонента в загальному комплексі подразників. В цей період розвитку в мовленні дитини проявляються перші нерозчленовані слова, так звані лепетні слова, які являють собою фрагмент почутого дитиною слова, яке складається в основному з ударних складів. Цей етап розвитку дитячого мовлення більшість дослідників називають стадією "слово-речення". У такому слові-реченні не відбувається сполучення слів за граматичними правилами даної мови, звукосполучення не мають граматично оформленого характеру. Слово не має ще граматичного значення. Слова - уявлення на цьому етапі виражають наказ ("дай", "на"), чи вказівку ("там"), чи називають предмет. Аналізуючи розвиток значення слова в онтогенезі, Л.С.Виготський писав: "Мовлення та значення слів розвивались природнім шляхом, і історія того, як психологічно розвивалося значення слова, допомагає висвітлити до значної міри, як проходить розвиток знаків, як у дитини природнім шляхом з'являється перший знак, як на основі умовного рефлексу відбувається оволодіння механізмом позначення"[2].

2.Спочатку нове слово виникає у дитини як безпосередній зв'язок між конкретним словом та відповідним йому предметом.

Перший рік життя дитини, коли спілкування з дорослою людиною відбувається за допомогою експресивно-мімічних і предметно-дійових засобів, називається довербальним. Саме в цей період у дитини формуються стійкі вибіркові реакції на звуки людського голосу в порівнянні з реакціями на звуки фізичних об'єктів.

Лісіна М.І. інтерпретує факт вибіркового відношення дітей першого року життя до мовленнєвого впливу як вираження найважливішої потреби маленької людини - потреби у спілкуванні (1969,1972).

На розвиток мовлення особливо негативно впливає емоційна депривація, при якій з самого народження дитини має місце недостатнє задоволення її афективних потреб, і, передусім, потреби у теплоті, любові, ласці. Подібна ситуація нерідко складається в неблагополучних сім'ях, при зловживанні батьками алкоголем, при відсутності матері, при вихованні дітей з перших місяців в дитячих будинках, в яких приділяється недостатня увага виховній роботі. Л.С.Виготським вперше було висунуте положення про провідну роль навчання та виховання в психічному розвитку дитини. В наш час це положення знайшло свій подальший розвиток і підтвердження в нейрофізіологічних дослідженнях. Встановлено, що чим більш інтенсивніший та різноманітніший потік інформації надходить до мозку дитини, тим швидше проходить функціональне та анатомічне дозрівання центральної нервової системи. Однак слід враховувати, що інтенсивність інформації, що надходить до мозку дитини, повинна співвідноситись з віком, фізичним і психічним станом дитини. Тому будь-яке перевантаження негативно впливає на стан центральної нервової системи (М.І.Лісіна, 1974) [6].

В основі всього вербального розвитку дитини лежить комунікативна функція мовлення. Від своєчасної появи цієї функції залежить, як швидко дитина оволодіє вищими рівнями свідомості та довільності поведінки. Оволодіння мовленням як засобом спілкування проходить три основні етапи.

На довербальному етапі дитина не розуміє мовлення оточуючих дорослих, проте в цей період складаються умови оволодіння мовленням. На другому етапі - етапі виникнення мовлення - дитина починає розуміти найпростіші висловлювання дорослих та вимовляє перші слова. Оволодіння різними способами спілкування з оточуючими відбувається на етапі розвитку мовленнєвого спілкування (Б.М.Гриншпун, 1975) [4].

Слово, таким чином, як психологічна одиниця мовлення є не лише засобом спілкування, але і узагальнення. Узагальнюючи предмети, воно є знаряддям абстракції.

Майже вся мовленнєва паталогія у дитячому віці обумовлена тими чи іншими факторами, які діяли до того, як у дитини розпочався розвиток мовлення. Виключенням є афатичні розлади, які в ранньому віці зустрічаються рідко. Тому кожній дитині, з будь-якою формою ураження мовленнєвої функції, незалежно від того, чи охоплює ураження центральні механізми мовлення (наприклад, при алалії), чи тільки периферичні (наприклад, при ринолалії), або перші та другі поєднуються, необхідно оволодіти рідною мовою спочатку як засобом спілкування, а потім як знаряддям мислення. А для цього необхідно пройти складний шлях засвоєння мови як системи, в якій всі її складові частини і елементи (слова, морфеми, фонеми тощо) знаходяться в закономірних відношеннях (М.Н.Фішман, 2001 р.) [8].

Прослідкувати та зрозуміти, яким чином діти з порушеннями мовленнєвого розвитку оволодівають системою мовлення зі всією характерною різноманітністю лексико-граматичних і фонетичних явищ, в якій послідовності засвоюють лексико-граматичні одиниці, їх форми, операції з ними, можливо лише у тому випадку, якщо спиратися на знання загальних законів розвитку дитячого мовлення в нормі. Процес формування мовленнєвої діяльності проходить тривалий та складний шлях розвитку.

Спочатку у дитини відмічаються лише рефлексорні голосові реакції (плач, крик). В 3-4 місяці з'являється гуління. В 5-6 місяців гуління переростає в лепет. Звуки лепету в порівнянні з гулінням носять більш чіткий характер. Але гуління та лепет поступово згасають, так як вони не несуть за собою ніякого соціального значення, однак і гуління і лепет відіграють певну роль у формуванні мовлення - вони сприяють розвитку слухового сприймання та артикуляційного апарату дитини. Розвиток же соціальної функції мовлення починається з того моменту, коли воно стає засобом спілкування, тобто, коли дитина починає розуміти звернене до неї мовлення і використовує його для висловлювання своїх думок.

Як відомо, у віці восьми місяців дитина оволодіває елементарним розумінням мовлення, яке засноване на розрізненні тільки його ритміко-інтонаційного складу. М.Х. Швачкін (1948) називає цей період в розвитку мовлення дитини дофонемним, так як дитина ще не розрізняє в зверненому до неї мовленні слова за їх звучанням. Так, дослідження Ф.І.Фрадкіна (1955) показали, що під час зміни звукового складу слова, але при збереженні ритміко-мелодійної структури, розуміння його зберігається. У 10-11 місяців починається якісно інший період у розвитку розуміння мовлення дитиною, який заснований на сприйманні та розрізненні звукового складу слова. Цей етап М.Х.Швачкін називає періодом фонемного мовлення. Розрізнення звуків мовлення, а отже, і слів формується поступово. Вчений встановив таку послідовність розвитку цього процесу: спочатку дитина починає сприймати та розрізняти в потоці мовлення - голосні звуки, потім виникає диференціація шумних і сонорних, твердих - м'яких приголосних, проривних-щільних, передньоязикових-задньоязикових, глухих-дзвінких, шиплячих-свистячих, (р)-(л). . В середньому до року у словнику дитини, яка нормально розвивається, нараховується 5-10 слів (слова-звуконаслідування, слова, які складаються з 2-х однотипних складів - "мама", "папа", "баба" тощо).

В кінці першого, на початку другого року життя дитини все більшої сили поступово починає набувати словниковий подразник. Проте в цей період розвитку, за спостереженнями М.М.Кольцової, слова не розмежовуються одне від одного, реакція дитини відбувається на весь комплекс слів зі своєю предметною ситуацією.

Цей період (від 11 місяців до 1 року 10 місяців - 2 років) характеризується збільшенням пасивного словника і появою слів у власному мовленні. Так, в 1,8-1,10 років дитина практично розуміє звернене до неї елементарне мовлення, активне ж мовлення в своєму розвитку різко відстає від пасивного і нараховує біля 300 слів.

Таким чином, засвоєння значення слів пов'язане з певною функціональною зрілістю аналізаторів і формуванням міжаналізаторних зв'язків (дитина повинна навчитися розрізняти слова за звучанням. співвідносити звучання з конкретним предметом чи його якістю, що вимагає певного рівня розвитку мовно-слухового, рухового, зорового аналізаторів). Однак дитина незабаром оволодіває не тільки конкретним значенням слова, але і його узагальнюючою функцією: слово починає співвідноситися не з окремим індивідуальним предметом, а із цілим класом предметів, що передбачає абстрагування від окремого, індивідуального, тобто певний рівень розвитку інтелектуальної діяльності.

У віці від 1,5 до 2 років у дитини відбувається розчленування компонентів на частини, які вступають між собою в різноманітні комбінації. В цей період у дитини починає швидко зростати запас слів, який до кінця другого року життя складає біля 300 слів різноманітних частин мови. Розвиток слова у дитини відбувається як у напрямку предметної співвіднесеності, так і в напрямку розвитку значення. В цей період дитина переходить від пасивного надбання слів від оточуючих його людей до активного поширення свого словника в період використання питань типу "що це?", "як це називається?". В 1,8 - 2 роки засвоєні дитиною слова починають застосовуватися категоріально, тобто позначати цілі класи однорідних предметів (Р.Браун, С.Брунер), що свідчить про засвоєння нею елементарної узагальнюючої функції слова. Цей етап узагальнення відповідає згідно А.М. Шахнаровичу, психічному відображенню дійсності на рівні зразків - еталонів (В.Н.Сагатовський, Б.А.Єрмолаєв, О.Ю.Артем'єва). "Еталон - не є відображенням одиничного предмету, а є схемою класу предметів" (В.Н.Сагатовський). На рівні зразків-еталонів. згідно О.О.Леонтьєву та А.М.Шахнаровичу, дитиною засвоюється смисл (значення) слова.[6]

Як відомо, в 2-3 роки зовсім необов'язково показувати дитині кожен предмет чи дію, щоб вона засвоїла пов'язане з ним слово. Почувши незнайоме слово чи словосполучення в певній ситуації спілкування, дитина починає адекватно використовувати це слово, самостійно поширюючи сферу його використання, тобто переносити його на інші випадки позначення подібного змісту, що призводить до різкого збільшення обсягу активного словника дитини.

Можна вважати, що смисл вказаних слів чи словосполучень, які засвоюються на основі розуміння контексту в цілому, забезпечується певним обсягом імпресивного словника і засвоєнням граматичних, практичних знань та навичок.

Л.С.Виготський з приводу цього відмічав: "Найважливіше, що ми знаємо про розвиток мислення і мовлення, те, що в певний момент, який припадає на ранній вік (біля 2 років), лінії розвитку мислення і мовлення, які йшли до цього часу окремо, перехрещуються, співпадають у своєму розвитку і розпочинають зовсім нову форму поведінки, яка так притаманна людині. Це момент, починаючи з якого мовлення стає інтелектуальним, а мислення мовленнєвим. Дитина, у якої відбувається цей перелом, починає активно поширювати свій словник, запитуючи про кожний новий предмет: як це називається. Дитина ніби відкриває символічну функцію мовлення"[2]. Саме з цього моменту починається інтенсивне зростання словника дитини.

За даними Є.А.Аркіна (1948), збільшення словника характеризується такими кількісними особливостями: 1 рік - 9 слів, 1 рік 6 міс - 39 слів, 2 роки - 300 слів, 3 роки 6 місяців - 1110 слів, 4 роки - 1926 слів. Цей словник представлений всіма частинами мовлення, а за своїм змістом включає в себе широке поле понять з різних

галузей життя і діяльності дитини.

За даними А.Штерна, в 1 рік 5 місяців в мовленні дитини нараховується 100 слів, в 2 роки - 200-400 слів, в 3 роки - 1.000-1100 слів, в 4 роки - 1600 слів, в 5 років - 2200 слів.

За даними О.М. Гвоздева, в словнику чотирьохрічної дитини: 50, 2 % іменників, 27,4 % дієслів, 11,8 % прикметників, 5,8 % прислівників, 1,9 % числівників, 1,2 % сполучників, 0,9 % прийменників і 0,9 % вигуків і часток.

У ході розвитку дитина оволодіває також абстрактно-лексичним значенням слова, яке у дошкільному віці засвоюється в процесі співвіднесення питань "хто?", "що?", "що робить?", "який?" з відповідними словами.

Необхідно зауважити, що протягом всього дошкільного віку у дитини формується понятійна співвіднесеність слова, тобто складається певна система понять, знань, асоціативних зв'язків, які стоять за певним словом.

Засвоєння значень слів і поширення пасивного словника відбувається швидше, ніж активного, особливо у віці до 2-2,5 років.

Однак оволодіння звуковою системою мовлення і словником ще не забезпечує повноцінної комунікації. Основною комунікативною одиницею мовлення є речення, і оволодіння рідною мовою протікає у вигляді засвоєння дитиною різноманітних за своєю структурою речень. Початковим етапом у розвитку речення, як відомо, є односкладове речення (1.8-1.10 років). Різниця між словом, що позначає предмет, і односкладовим реченням полягає у тому, що останнє відображає глобально ту чи іншу ситуацію (О.М.Гвоздєв., 1961; О.М.Шахнарович., 1971).

Подальший розвиток речення, за О.М.Гвоздєвим, складається в усе більшому його ускладненні по відношенню до кількості елементів і по відношенню до різноманітності змістовних відношень цих елементів між собою. При цьому спочатку граматичні зв'язки слів в цих реченнях відсутні, однак ці конструкції за своїм складом є двоскладовими реченнями.[4]

Таким чином, подальше ускладнення речення пов'язане з розвитком структурного сприймання ситуації, з практичним розрізненням у ній діяча, дії, об'єкту дії та встановлення смислового зв'язку між ними (В.Г.Гак, 1970).

Для засвоєння речення дитина повинна оволодіти не тільки його смисловою структурою, а й мовними засобами його вираження: назвою основних елементів ситуації та їх поєднанням. З етапу смислового визначення діяча і дії з ситуації починає формуватися готовність дитини до оволодіння мовними (морфологічними) засобами, які фіксують різницю між предметом і дією, дають можливість об'єднання назв цих елементів у предикативному зв'язку. Тому в цей період в активному словнику дитини починає збільшуватися дієслівний словник. З 3-х років у дитини починає формуватися граматична будова мови, з'являється узгодження слів у реченні, навички використання форм однини та множини іменників, часу та особи дієслів, використовується деякі відмінкові закінчення. В цей час розуміння мовлення значно вище за вимовні можливості дитини. В період з 3 до 7 років відмічається ще неправильна звуковимовна: помітні порушення вимови свистячих, шиплячих, сонорів тощо; формується фонематичне сприймання; швидко збільшується словниковий запас (4-6 років – 3000-4000 слів); значення слів уточнюються, збагачується; формується «чуття мови», здатність до словотворення; удосконалюється граматична будова мови. У дошкільному віці у дитини формується зв'язне мовлення, ускладнюється його зміст, збільшується обсяг, ускладнюється структура речень: діти 4 років користуються в мовленні простими та складними реченнями; діти 5 років майже вільно користуються структурою складносурядних та складнопідрядних речень. В 5 років діти переказують казки, оповідання, що складаються з 40-50 речень - розвивається монологічне мовлення. В 4 роки у дитини повинно бути сформованим фонематичне сприймання, закінчується формування правильної звуковимови. Протягом дошкільного віку поступово формується контекстне мовлення.

За допомогою мовлення дитина не лише отримує нову інформацію, але і засвоює її. Разом з тим мовлення є і засобом регуляції вищих психічних функцій. Так, включаючись у процес сприймання, воно робить його більш узагальнюючим та диференційованим; вербалізація матеріалу, який потрібно запам'ятати сприяє усвідомленості запам'ятовування тощо. В нормі регулююча функція мовлення виникає в кінці дошкільного віку і має велике значення для переходу дитини до шкільного навчання. Формування регулюючої функції мовлення призводить до виникнення у дитини здатності підпорядковувати свою дію мовленнєвій інструкції дорослого.

При недорозвитку регулюючої функції мовлення дії дитини відрізняються імпульсивністю, інструкція дорослого мало організує його діяльність, дитина утрудняється в послідовному виконанні тих чи інших інтелектуальних операцій, не помічає своїх помилок, «губить» кінцеву задачу, легко відволікається, не може загальмувати побічні асоціації. Ці особливості діяльності, пов'язані з недорозвиненням у дитини регулюючої функції мовлення, необхідно враховувати під час проведення корекційної логопедичної роботи (Л.М.Єфіменкова, 1981).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Визель Т.Г. Основы нейропсихологии: учеб. для студентов вузов / Т.Г. Визель - М.: АСТАстрель Транзиткнига, 2005.- 384,(16)с.- (Высшая школа)
2. Выготский Л.С. Мышление и речь / Выготский Л.С. – М.: Соцэкгиз, 1934. – 324 с.
3. Гридин В.Н. Психолингвистические функции эмоционально-экспрессивной лексики: автореф. дис.на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / В.Н. Гридин. - М., 1976. – 23 с.
4. Гриншпун В.М., Селиверстов В.И. Развитие коммуникативных умений у дошкольников в процессе логопедической работы над связной речью // Дефектология. – 1988. - № 3 – с. 8-84.
5. Леонтьев А. А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. – М.: 1969. "Наука". – 307 с.
6. Лисина М.И. Возрастные индивидуальные особенности общения со взрослыми у детей от рождения до семи лет : дис. ... доктора. психол. наук : 19.00.10 / Лисина Мая Ивановна. - М., 1974. - 524 с.
7. Ляпидевский С.С., Гриншпун Б.М. О классификации речевых расстройств. - //Расстройства речи у детей и подростков. – М.: Просвещение, 1969. – С. 3-11.
8. Фишман М.Н. Мозговые механизмы, обуславливающие отклонения в речевом развитии у детей / М.Н. Фишман // Дефектология – 2001. - №3.

УДК: 376.36:74'37

РЕАЛИЗАЦИЯ КОММУНИКАТИВНОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ ДЕТЕЙ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Шипилова Е. В.

ФГБОУ «Волгоградский государственный социально-педагогический университет»

У статті розкривається особливості навчання іноземної мови дітей із затримкою психічного розвитку з урахуванням комунікативного підходу. Підкреслюється важливість розвитку здатності учнів із затримкою психічного розвитку спілкуватися на іноземному мові.

В статті розкривається особливості обучения иностранному языку детей с задержкой психического развития с учетом коммуникативного подхода. Подчеркивается важность развития способности учащихся с задержкой психического развития общаться на иностранном языке.

The article reveals the features of foreign language teaching for children with developmentally retardation, taking into account communicative approach. Emphasizes the importance of developing students' ability with developmentally retardation to communicate in a foreign language.

Ключові слова: діти із затримкою психічного розвитку, іноземна мова, зміст навчання, педагогічні прийоми, комунікативний підхід.

Ключевые слова: дети с задержкой психического развития, иностранный язык, содержание обучения, педагогические приемы, коммуникативный подход.

Keywords: developmentally backward children, learning disabilities, foreign language, learning content, teaching methods, communicative approach

В последние годы произошла существенная переоценка роли и места предмета «Иностранный язык» в содержании образования в российской школе. Все более осознаются развивающий потенциал этого предмета, его роль в решении задач образования и воспитания личности. Как показывают исследования, владение иностранным языком расширяет общий и филологический кругозор, развивает мышление и способность к логическим выводам и умозаключениям, обогащает духовный мир человека, углубляет знание родного языка.

В настоящее время стремление овладеть иностранным языком приобретает массовый характер, становясь насущной потребностью любого современного человека, занимающего активную жизненную позицию. Вне зависимости от уровня образования или сферы профессиональной деятельности людей, условия современной жизни, богатой межкультурным общением, требуют минимального владения хотя бы одним иностранным языком.

В специальных (коррекционных) классах VII вида обязательным предметом является «Иностранный язык». Исследования Новиковой Н. Б. (1979) доказали возможность овладения иностранным языком подростками с задержкой психического развития (ЗПР).